

Acțiunea pauliană contra unei plăți

Paulian Action against a Payment

L'action paulienne contre un paiement

Lector univ. dr. Adina BUCIUMAN

*Facultatea de Drept, Universitatea „Babeș-Bolyai”
din Cluj-Napoca*

Rezumat: Studiul pornește de la reglementarea acțiunii pauliene în Codul civil român din 2009, pus în aplicare în 2011, care, în art. 1562 alin. (2), lasă să se înțeleagă că și o plată efectuată de debitor ar putea face obiectul unei acțiuni pauliene, în aceleași condiții în care ar putea fi atacat un contract încheiat de acesta: cu necesitatea probării faptului că creditorul accipiens cunoștea că plata creează sau agravează insolvabilitatea debitorului, dacă obligația plătită rezultă dintr-un contract cu titlu oneros, respectiv, prin interpretare per a contrario, în condiții de irelevanță a atitudinii mentale a acestuia, pentru obligațiile rezultate dintr-un contract cu titlu gratuit.

Autorul semnalează paradoxurile plății – obiect al acțiunii pauliene. În primul rând, în afara procedurilor speciale de insolvență, niciun interes de ordine publică nu impune asigurarea egalității de șanse a creditorilor de realizare a creanțelor lor contra debitorului; plata este premiul cursei creditorilor în vederea constrângerii debitorului la plată. În al doilea rând, plata nu poate fi considerată un act de însărăcire; ea produce un efect neutru asupra soldului patrimonial al debitorului, pentru că face să dispară concomitent un element de activ, dar și unul de pasiv. În al treilea rând, plata unei obligații exigibile nu este un act liber; debitorul este ținut la îndeplinirea lui, în vreme ce creditorul este îndreptățit să îl accepte. Potențialul fraudulos al plății este astfel pus în discuție.

Lucrarea propune o analiză comparativă a regimului juridic al acțiunii pauliene contra plății unei obligații exigibile în reglementările moderne care au putut servi drept model legiuitorului român, Codul civil din Québec și Codul civil italian, raportându-le la teoria clasică a fraudei elaborată în dreptul francez.

În esență, autorul susține o concepție clasică subiectivă asupra fraudei pauliene. Frauda, ca element intențional subiectiv, cunoaște grade de intensitate diferite, fiind un concept suficient de elastic pentru a se adapta situațiilor în care celelalte condiții ale acțiunii pauliene sunt deficitare. În privința plății unei obligații exigibile, numai intenția debitorului solvens special îndreptată spre prejudicierea creditorilor ar putea teoretic compensa, în condițiile actualei reglementări, argumentele ce pledează contra admisibilității acțiunii pauliene în acest caz.

Cuvinte-cheie: acțiune pauliană, plată, garanție comună a creditorilor chirografari, teoria fraudei.

Abstract: *The present study starts from the rules provided by 2009 Romanian Civil Code entered into force in 2011, regarding Paulian action (actio Pauliana), which, at Article 1562 paragraph 2, suggests that a payment made by the debtor could be subject of this action under the same conditions as a contract concluded by the debtor: with the necessity of proving that the creditor accipiens knew the payment created or aggravated the insolvency of the debtor, if the obligation paid is the result of a contract for pecuniary interest, or, by per a contrario interpretation, in conditions of irrelevance of his mental attitude if the obligation paid emerged from a free of charge contract.*

The author highlights the paradoxes of payment – object of a Paulian action. Firstly, without considering the special insolvency proceedings, no public interest imposes equal opportunities for creditors to meet their claims against the debtor; payment is the prize of the creditors race in order to constrain the debtor to fulfill the payment. Secondly, the payment cannot be considered as an act of impoverishment; it produces a neutral effect on the debtor's patrimonial balance, because it causes both an active and a passive element to disappear. Thirdly, the payment of a due obligation is not a free act; the debtor is held to fulfill, while the creditor is entitled to accept it. The fraudulent potential of the payment is thus under discussion.

The paper proposes a comparative analysis of the legal regime of actio Pauliana against the payment of a chargeable obligation provided by modern regulations that served as a model for the Romanian legislator, the Civil Code of Québec and the Italian Civil Code, referring them to the classical theory of fraud elaborated in French civil law.

The author endorses a classical subjective conception of Paulian fraud. Fraud, as a subjective intentional element, knows varying degrees of intensity, being a sufficiently elastic concept to adapt to situations where the other conditions of the Paulian action are deficient. In case of payment of a chargeable obligation, only the intention of the debtor solvens specially aimed at prejudicing the creditors could theoretically offset, under the current rules, the arguments that plead against the admissibility of actio Pauliana in this case.

Keywords: *Paulian action, payment, common pledge of creditors over debtor's patrimony, fraud theory.*

Résumé: *L'étude part de la réglementation de l'action paulienne dans le Code civil roumain de 2009, mis en application en 2011, qui, dans l'article 1562, alinéa 2, suggère que même un paiement effectué par un débiteur pourrait faire l'objet de l'action paulienne, dans les mêmes conditions qu'un contrat conclu celui-ci: avec la nécessité de prouver la connaissance par le créancier accipiens du fait que le paiement crée ou rend plus grave l'insolvabilité du débiteur, pour l'obligation issue d'un contrat à titre onéreux, respectivement, par interprétation per a contrario, en conditions d'irrélevance de l'attitude mentale du créancier, pour les obligations nées d'un contrat à titre gratuit.*

L'auteur se propose de signaler les paradoxes du paiement – objet de l'action paulienne. Premièrement, en dehors des procédures collectives, aucun intérêt d'ordre public n'impose la protection de l'égalité des chances pour les créanciers dans la réalisation de leurs créances contre le débiteur; le paiement est le prix de la course des créanciers en vue de contraindre leur débiteur d'effectuer le paiement. Deuxièmement, le paiement ne peut pas être considéré un acte d'appauvrissement; il produit un

effet neutre sur le solde patrimonial du débiteur, lorsqu'il fait disparaître en même temps un élément de l'actif et un élément du passif. Troisièmement, le paiement d'une obligation exigible n'est pas un acte libre; le débiteur est tenu à son accomplissement et le créancier est en droit de l'accepter. Le potentiel frauduleux du paiement est ainsi mis en discussion.

L'ouvrage propose une analyse comparatiste du régime juridique de l'action paulienne contre le paiement d'une obligation exigible dans les réglementations modernes qui pourrait servir comme modèle au législateur roumain, le Code civil du Québec et le Code civil italien, dans leurs rapports avec la théorie de la fraude élaborée dans le droit français.

L'auteur soutient la conception classique subjective de la fraude paulienne. La fraude, comme élément intentionnel, subjectif, connaît différents degrés d'intensité, étant un concept d'une élasticité suffisante pour s'adapter aux situations dans lesquelles les autres conditions de l'action paulienne sont déficientes. En ce qui concerne le paiement d'une obligation exigible, seule une intention caractérisée de préjudicier les créanciers pourrait, théoriquement, compenser, dans les conditions de la législation actuelle, les arguments qui plaident contre l'admissibilité de l'action paulienne dans ce cas.

Mots-clés: *action paulienne, paiement, garantie commune des créanciers chirographaires, théorie de la fraude.*

§1. Considerații introductive

Instituțiile dreptului civil dau de multe ori impresia că au o viață proprie, adesea independentă de formulele concrete utilizate în Codul civil. Nu de puține ori, modernizarea codificării oferă o expandare, față de situația din legea veche, a textelor care reglementează o anumită instituție, îmbrăcând în haina legii pozitive o construcție doctrinară sau jurisprudențială, dezvoltată anterior pe baza unui text legal mult mai laconic. Este, cel puțin în parte, și cazul acțiunii pauliene, prevăzută sub numele de acțiune revocatorie în art. 1562-1565 noul C.civ., pornind de la teoria elaborată anterior pe baza dispozițiilor art. 975 C.civ. 1864.

Noul Cod civil are în această materie meritul de a disipa orice discuție anterioară cu privire la cauza de ineficacitate care lovește actul atacat în cazul admiterii acțiunii pauliene, și anume inopozabilitatea acestuia față de creditorul reclamant, iar nu nulitatea lui^[1]. În linii mari, acțiunea pauliană din noua reglementare este aceeași cu modelul său tradițional. Cele câteva aspecte de noutate (creanța creditorului este suficient să fie doar certă, fără să fie și exigibilă, reglementarea expresă a posibilității terțului de a păstra bunul, plătind creditorului prejudiciul suferit prin actul fraudulos, termenul de prescripție a acțiunii, de 1 an de la data la care creditorul a cunoscut sau

^[1] Cu toate că ideea nulității actului atacat pe cale pauliană era de mult criticată în doctrină (C. STĂTESCU, C. BÎRSAN, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Ed. All, București, 1997), ea se regăsea în motivările instanțelor de judecată, atât înainte, dar și după punerea în aplicare a noului Cod civil. De pildă, C.A. Timișoara, dec. civ. nr. 1311/2013, citată de C. ZAMȘA, *Jurisprudență în formă continuată: acțiunea pauliană lovește din nou*, www.juridice.ro, 18 aprilie 2015; C.A. Cluj, dec. civ. nr. 1354/R din 11 iunie 2007, care susținea că *tranzacția poate fi anulată fie pe calea unei acțiuni în anulare de drept comun, fie pe calea acțiunii pauliene* (sic!), sursa <https://idrept.ro>, consultat la 11 septembrie 2018.

trebuia să cunoască prejudiciul cauzat prin act) nu îi modifică esențial profilul. Un mic detaliu ne atrage atenția, dând ocazia analizei studiului de față: reamintind necesitatea conivenței frauduloase a terțului din contractul cu titlu oneros, alin. (2) al art. 1562 C.civ. lasă să se înțeleagă că și o plată efectuată de debitor ar putea fi atacată cu acțiune pauliană, dacă privește o obligație rezultată dintr-un contract cu titlu oneros și dacă, bineînțeles, cel care a primit-o cunoștea faptul că, pe această cale, debitorul își creează sau își mărește starea de insolabilitate.

În mod evident, chestiunea își păstrează pertinența numai în situațiile în care obligația plătită nu rezultă dintr-un act juridic la rândul său fraudulos și atacabil cu acțiune pauliană, în baza art. 1562 C.civ. Dacă un act al debitorului este declarat pe cale pauliană inopozabil creditorului reclamant, evident că și plata efectuată de debitor față de terțul cu care contractase, în ipoteza în care ar prezenta interes declararea inopozabilității sale pe cale separată, dar complementar față de cea a contractului cu terțul^[2], poate fi atacată cu acțiune pauliană. Ne interesează însă să determinăm dacă o plată (sau un alt mijloc de stingere a obligației prin satisfacerea creditorului consimțit de debitor) poate fi declarată inopozabilă la cererea unui alt creditor al aceluiași debitor, prin mecanismul acțiunii pauliene, independent de sursa obligației plătite. Cu alte cuvinte, poate fi o plată obiect al acțiunii pauliene fără să fie îndeplinite cerințele acestora din urmă în privința actului/contractului din care rezultă obligația plătită?

În condițiile unificării în noul Cod civil a dreptului comun al obligațiilor civile și comerciale, trebuie să stabilim mai întâi că, pentru a răspunde la întrebarea mai sus formulată, va trebui să distingem între debitorul neprofesionist și cel profesionist, care achită o obligație contractată în exercițiul întreprinderii sale. Mai precis, distincția care se impune este cea dintre plățile debitorului a cărei insolvență este supusă unei reglementări speciale, față de datornicul civil, urmărit de creditorii săi după regulile de drept comun, indiferent de capacitatea sa concretă de a le face față tuturor.

Incapacitatea debitorului de a plăti obligațiile sale este un risc al creditorului, fie el profesionist, fie neprofesionist.

În cadrul procedurilor colective de insolvență^[3] reglementate imperativ de legiuitor, valorificarea activului patrimonial al debitorului se face de o manieră organizată și nonconcursuală. Eventualele inițiative de urmărire individuală sunt împiedicate sau suspendate, după caz, pentru a asigura alinierea creditorilor pe o nouă poziție de start. Din acest punct, singurele criterii de departajare între creditori sunt de natură statică și țin de configurația juridică a creanței lor (în funcție de existența sau lipsa unor cauze legale ori convenționale de preferință). Între creditorii cu aceeași calitate a creanței domină egalitatea intangibilă. Devine astfel evident de ce legiuitorul prevede desființarea cu efecte *erga omnes* a actelor debitorului prin care acesta ar încerca să fraudeze regulile jocului. Desprinsă inițial din instituția acțiunii pauliene, ca ipoteză a

^[2] De regulă, atunci când plata se concretizează într-un act translativ având un obiect distinct de cel al actului generator de obligație, cum ar fi darea în plată.

^[3] Pentru detalii privind aceste proceduri, a se vedea I. TURCU, *Codul insolvenței, Legea nr. 85/2014. Comentariu pe articole*, ed. a 5-a, Ed. C.H. Beck, București, 2015; ST.D. CĂRPENARU, M.A. HOTCA, V. NEMEȘ, *Codul insolvenței comentat*, ed. a 2-a, Ed. Universul Juridic, București, 2017; C.B. NÁSZ, *Dreptul insolvenței*, Ed. Universul Juridic, București, 2017.

teoriei fraudei în dreptul privat, desființarea efectelor actelor frauduloase ale debitorului aflat în procedura insolvenței are astăzi forma unei veritabile acțiuni în nulitate^[4].

În cazul obligațiilor civile tradiționale, doar vigilența și inițiativa proprie îl asigură pe creditor în situația în care debitorul nu se conformează datoriei sale. A nu se înțelege prin aceasta că creditorii neprofesioniști își realizează creanța prin mijloace proprii, ci doar că, în principiu, niciun interes de ordine publică nu conduce spre asigurarea egalității lor de șanse în fața dificultăților financiare ale debitorului lor^[5]. Cu alte cuvinte, rămâne creditorului sarcina de a veghea asupra îndeplinirii exacte a obligației debitorului său și de a reacționa față de o eventuală nerespectare a acesteia, înaintea sau, cel târziu, odată cu alți creditori ai aceluiași debitor.

Acest aspect trebuie reținut în primul rând atunci când se pune în discuție posibilitatea unuia dintre creditorii neplătiți să atace plata efectuată de debitorul său către un alt creditor.

Pentru a răspunde acestei probleme, vom verifica mai întâi compatibilitatea plății cu principiile ce guvernează revocarea pauliană și cu teoria generală a fraudei în dreptul privat (§2), pentru ca apoi să facem o analiză a normelor de drept pozitiv care au incitat prezentul studiu, în comparație cu reglementările și sistemele juridice care i-ar fi putut servi drept model (§3).

§2. Plata și fraudă pauliană

Rezultat al voinței debitorului, plata voluntară prezintă câteva caracteristici care pun în discuție îndeplinirea condițiilor îndeobște cerute pentru admiterea unei acțiuni pauliene. Lipsa unui principiu egalizator al urmăririi creditorilor, lipsa unui efect de însărăcire patrimonială și caracterul obligatoriu al plății fac din aceasta un candidat nesigur pentru clasa actelor supuse revocării pauliene.

^[4] Confuzia multă vreme manifestată în jurisprudență referitoare la efectele acțiunii pauliene, precum și rădăcina comună a acțiunii pauliene civile și a celei (în nulitate) îndreptate contra actelor frauduloase ale debitorului aflat în insolvență au condus la adoptarea în Legea nr. 85/2014 a unei soluții contrare celei urmărite de legiuitor: în art. 122 alin. (7) se statuează că, „*De la data deschiderii procedurii de insolvență, **anularea** unor acte încheiate de debitor în cei 2 ani anterior deschiderii procedurii de insolvență, pentru motivul fraudei în dauna creditorilor, se poate face exclusiv prin intermediul acțiunilor prevăzute la art. 117*” (s.n., A.B.). Dacă scopul a fost acela de a bara o eventuală acțiune pauliană individuală a unui creditor contra unui terț dobânditor de la debitorul în insolvență printr-un act fraudulos, acesta nu a fost atins: cele două acțiuni au naturi distincte, chiar dacă s-au născut din aceeași teorie mare a fraudei în dreptul privat. Norma prohibitivă trebuie interpretată restrictiv; ea nu se va putea opune unei acțiuni pauliene formulate de unul dintre creditori, cu efecte relative, ci doar uneia în nulitate cu efecte față de toți.

^[5] Codul de procedură civilă actual prevede posibilitatea intervenției unor creditori în urmărirea silită pornită de un alt creditor, însă participarea acestora la distribuirea sumelor obținute din valorificarea bunurilor urmărite, în condiții de egalitate cu creditorul urmăritor (la aceeași calitate a creanței), este condiționată de deținerea unui titlu executoriu. Creditorii intervenienți care nu dețin titlu executoriu (și cei care intervin după expirarea termenului stabilit pentru valorificarea bunurilor urmărite) au dreptul să participe la distribuire numai după îndestularea creditorilor urmăritori sau care dețin titlu executoriu. În acest sens, a se vedea art. 690 alin. (1), art. 696, art. 865 C.proc.civ. De aceea, urmărirea silită a debitorului civil rămâne una guvernată de regula cursei individuale contra debitorului.

2.1. Plata – un premiu nemeritat?

Le paiement est le prix de la course, se spune pentru a ilustra situația creditorilor de drept comun. Plata este premiul cursei, în sensul că creditorul cu sprintul cel mai bun în urmărirea debitorului va obține realizarea creanței sale, deoarece, de regulă, debitorul îl va plăti mai întâi pe creditorul cel mai presant, lăsând la urmă un creditor îngăduitor sau indolent. În orice caz, nu se poate susține că există vreo obligație a debitorului de a respecta o anumită ordine a creditorilor săi atunci când decide să facă o plată, chiar dacă anumite circumstanțe concrete l-ar putea constrânge în alegerea obligației pe care o achită. Din această perspectivă, plata unei obligații nu ar avea cum să fie obiect al acțiunii pauliene introduse de unul dintre creditorii rămași cu creanța nerealizată: obținerea prestației sau a echivalentului acesteia este în primul rând în grija creditorului^[6].

Concluzia este valabilă cu condiția ca dreptul creditorului plătit să îi confere acestuia același drept de urmărire a debitorului de care se bucură și ceilalți creditori interesați să obțină plata. Nu este cazul obligațiilor naturale, obligații imperfecte care, deși conferă creditorului prerogativa de a primi prestația și de a-și însuși legitim obiectul acesteia, nu îi asigură și prerogativa de a pretinde executarea, de a urmări debitorul la fel cu creditorii civili. Neavând dreptul la urmărirea debitorului, creditorul natural nu participă la cursa creditorilor civili pentru valorificarea activului patrimonial al celui dintâi. Plata primită de acesta nu poate fi premiul câștigătorului unei curse inevitabile între creditori. Creditorul natural nu se bucură de garanția comună a creditorilor chirografari. Plata efectuată de debitorul unei obligații naturale produce o diminuare a valorii suportului material al acestei garanții. Dacă în raporturile dintre creditor și debitor plata este validată de existența juridică a unei obligații imperfecte^[7], față de creditorii civili, o asemenea plată produce o însărăcire a debitorului lor, care, în ipoteza survenirii insolabilității acestuia, le este prejudiciabilă și, prin aceasta, injustă^[8]. Creditorul natural plătit de un debitor insolubil sau în pragul insolabilității nu poate opune creditorilor civili existența obligației naturale pentru a se opune unei acțiuni pauliene, dreptul lor de creanță neavând același rang. Neavând patrimoniul debitorului drept garanție generală a satisfacerii dreptului creditorului, plata obligației naturale

^[6] Aceasta, întrucât toate sancțiunile la care se expune debitorul prin neîndeplinirea obligațiilor sale se concretizează tot în obligații de natură patrimonială față de creditor. Creditorului îi sporește, eventual, întinderea drepturilor asupra patrimoniului debitorului său (prin acordarea de daune-interese moratorii, de pildă), dar nu și intensitatea acestora. Nu i se conferă vreo prioritate sau vreun avantaj la executare în raport cu ceilalți creditori.

^[7] În sensul că plata va fi datorată, restituirea pe motivul lipsei dreptului de a cere executarea silită nefiind posibilă, conform art. 1471 C.civ.

^[8] „Dacă debitorul pretinde că este singurul în măsură să prefere legea naturală celei civile, acest lucru nu poate fi adevărat decât în raporturile dintre el și creditorul pe care îl favorizează, dar nu și în privința celorlalți”, susținea în secolul al XIX-lea Avocatul general Hello în afacerea *Borie* (Cass. civ., 21 mars 1843, Sirey, 1843.1.681, citat de A. CENDRIER, *Les effets de l'obligation naturelle à l'encontre des créanciers civils*, thèse, Rennes, 1932, Dalloz, Paris, 1932, nr. 92, p. 177).

nu doar este atacabilă pe calea acțiunii revocatorii^[9] la cererea unui creditor civil, dar este supusă, din perspectiva condițiilor acesteia, regimului juridic al actelor gratuite.

Ultima afirmație merită o discuție aparte. În ceea ce ne privește, considerăm că obligația naturală își are de regulă justificarea într-o deplasare patrimonială injustă; astfel, plata ei nu ar trebui asimilată unui act gratuit, pentru că, prin aceasta, se repară sau se restituie ceea ce ar fi injust ca debitorul să păstreze. Însă determinarea regimului acțiunii pauliene, din perspectiva prezenței sau nu a condiției conivenței frauduloase a terțului dobânditor, presupune o alegere între a favoriza interesul creditorului reclamant sau pe cel al terțului cu care a contractat debitorul. Frauda pauliană presupune în principiu dovada relei-credințe a terțului dobânditor, însă rațiuni pragmatice au condus jurisprudența și doctrina spre renunțarea la această condiție în cazul în care actul atacat este o liberalitate. Printr-o extensie a domeniului adagiului *nemo liberalis nisi liberatus*, conform căruia nimeni nu poate face liberalități înainte de a fi liberat prin plata datoriilor, invocat inițial în materie succesorală, s-a apreciat că, dintre interesele în conflict, merită protejat cel al creditorului, care urmărește să preîntâmpine o pierdere (*de damno vitando*), în detrimentul interesului terțului beneficiar al liberalității, care astfel ar fi doar lipsit de un câștig (*de lucro captando*). Distincția jurisprudențială tradițională a fost păstrată, devenind lege pozitivă în noul Cod civil [art. 1562 alin. (2)].

Ca orice soluție mai mult pragmatică, fără fundamente solide, această diferențiere de regim juridic ridică probleme de aplicare în cazurile în care natura oneroasă sau liberală a actului atacat este dificil de tranșat, iar plata obligației naturale este unul dintre acestea^[10]. Ceea ce este important aici nu este însă să se facă o calificare netă a actului atacat în sfera onerosului sau gratuitului, ci să se decidă aplicarea unui regim juridic sau a altuia, pornind de la premise care, în respectivele ipoteze marginale, își permit să împrumute puțin din volatilitatea motivelor ce susțin distincția privitoare la complicitatea la fraudă a terțului în acțiunea pauliană. Așa cum nu este just ca debitorul să gratifice terții cu bunuri din averea sa când nu își poate plăti datoriile, în același timp, nu se poate admite nici să plătească datoriile pentru care constrângerea

^[9] La aceeași concluzie ajunge și C. COLOMBET, *De la règle que l'action paulienne n'est pas reçue contre les paiements*, în RTD civ., 1965.5, dar pornind de la alte premise, pe care nu le agreăm (o diferență profundă de natură între obligația civilă și obligația naturală, ceea ce face ca, în opinia autorului, termenii de *creditor* și *debitor* să fie folosiți abuziv sau doar din comoditate de limbaj în cazul celei din urmă). Ideea excluderii obligației naturale de la regula tradițională a inadmisibilității acțiunii pauliene contra plăților este reluată ulterior, indiferent de viziunea autorului asupra naturii obligației naturale. De pildă, FR. TERRÉ, PH. SIMLER, Y. LEQUETTE, *Droit civil. Les obligations*, 10e éd., Dalloz, Paris, 2009, nr. 1164, p. 1154; L. POP, *Acțiunea pauliană*, în *Contribuții la studiul obligațiilor civile*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, §7, p. 166; P. VASILESCU, *Drept civil. Obligații*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 114.

^[10] Pentru dezvoltări privind dificultatea clasificării actului de plată a unei obligații naturale în una dintre categoriile oneros - gratuit, a se vedea A. BUCIUMAN, *Relația dintre obligația naturală și liberalități*, în S.U.B.B. nr. 2/2007, disponibil la adresa https://studia.law.ubbcluj.ro/articol/260#_ftnref50, consultată la 23 septembrie 2018. Chiar și în dreptul comparat, nu puține sunt lucrările care consideră că problema este insolubilă. A se vedea, de pildă, G. MARTY, *L'obligation naturelle. Étude de droit français*, Annales de la Faculté de Droit de Toulouse, t. VIII, fasc. 1, 1960, p. 46; M. GRIMALDI, *Droit civil. Libéralités. Partages d'ascendants*, Litec, Paris, 2000, nr. 1015, p. 28; R. BOUT, *Obligation naturelle*, Rép. civ. Dalloz, juin 1998; L. BALESTRA, *Le obbligazioni naturali*, Giuffrè Editore, Milano, 2004, pp. 135-161.

este lăsată la aprecierea conștiinței sale înaintea celor pentru care bunurile sale ar putea fi urmărite^[11]. Diferența de regim între obligația civilă și cea naturală introduce ideea unei ierarhii necesare între creditorii respectivi, în ipoteza insuficienței activului patrimonial al debitorului pentru a acoperi toate datoriile. Chiar dacă un imperativ de justiție comutativă îi ordonă debitorului efectuarea plății, care va fi una datorată, într-o acțiune a unui creditor civil ce tinde la înlăturarea efectelor prejudiciabile ale insolabilității primului, se va da prevalență interesului creditorului civil, în sensul că fraudă debitorului va fi suficientă pentru admiterea acțiunii, la fel ca în cazul actelor cu caracter gratuit.

Între creditorii civili, supuși concursului liber și neorganizat pentru realizarea creanțelor lor contra averii debitorului, plata efectuată în favoarea unuia nu ar avea de ce să fie supusă revocării pe cale pauliană. Între aceștia, legea cursei rămâne legea supremă^[12].

2.2. Plata – un prejudiciu discutabil

Pe lângă principiul enunțat mai sus, alte aspecte ale plății contrazic premisele acțiunii pauliene. Revocarea pauliană vizează actele prin care debitorul îl prejudiciază pe un creditor al său, diminuându-i sau anulându-i șansele de a-și realiza creanța. Prejudiciul creditorului chirografar derivă în principiu din insolabilitatea debitorului său, ceea ce presupune în concret că „garanția” satisfacerii creanței sale, comună de altfel cu a celorlalți chirografari, dispare sau devine insuficientă pentru acoperirea datoriei debitorului, ca urmare a actului atacat. Prejudiciul creditorului rezultă deci dintr-un act de însărcinare, dacă acest act este cauza insolabilității debitorului.

Or, cel puțin dacă pornim de la o viziune clasică asupra patrimoniului, privit ca universalitate juridică, plata unei obligații a debitorului are un efect nul asupra soldului patrimonial al acestuia: este adevărat că folosește elemente ale activului patrimonial pentru achitarea datoriei, însă, în același timp, face să dispară un element de pasiv, echivalent ca valoare venală tocmai cu resursele din activ folosite pentru achitarea obligației. Raportul dintre activul și pasivul patrimonial rămâne deci neschimbat după efectuarea plății. Plata este un act neutru sub aspect patrimonial, care nici

^[11] *Contra*, a se vedea A. SÉRIAUX, *Droit des obligations*, 2e éd., P.U.F., Paris, 1998, nr. 227, p. 761, care consideră că executarea unei obligații naturale este adesea mai demnă de protecție decât plata unei obligații civile. Dacă, de exemplu, debitorul aproape insolubil preferă să își ajute sora aflată în stare de nevoie și astfel nu își plătește creditorul civil, este dificil de admis că prestația s-a executat printr-o fraudă conștientă la drepturile celui din urmă. Mai degrabă s-ar impune, în opinia autorului citat, cercetarea circumstanțelor fiecărui caz concret, în locul unei distincții categorice abstracte între regimul obligațiilor civile și cel al obligațiilor naturale.

În ceea ce ne privește, deși susținem caracterul juridic al obligațiilor naturale, credem că diferențele structurale dintre cele două tipuri de obligații atrag soluții principial diferite în ceea ce privește regimul acțiunii pauliene. Accesoriu al garanției comune a creditorilor chirografari, dedusă din prerogativa de a pretinde executarea, specifică doar obligațiilor civile, acțiunea pauliană nu poate rămâne insensibilă față de lipsa acestei prerogative a creditorului în favoarea căruia s-a făcut plata atacată. Recunoașterea admisibilității acțiunii pauliene contra actului de plată a unei obligații naturale nu presupune automat un vot de blam asupra actului debitorului. Fraudă lui *solvens* va fi în continuare analizată și nu este exclus ca aceasta să nu fie reținută.

^[12] A. SÉRIAUX, *op. cit.*, nr. 227, p. 760.

nu îl însărește, nici nu îl îmbogățește pe debitorul *solvens*^[13]. Prin urmare, cerința prejudiciului creditorului reclamant, condiționat de însăreșirea și insolvabilitatea debitorului, nu este îndeplinită.

Este adevărat că jurisprudența s-a arătat foarte flexibilă în privința aplicării acestei duble exigențe pentru admiterea acțiunii pauliene, mergând până la eliminarea ei. Contractele cu titlu oneros în care prestațiile reciproce sunt obiectiv echivalente (de pildă, o vânzare la prețul de piață al bunului) nu reprezintă însăreșiri ale debitorului, dar acțiunea pauliană este admisibilă, dacă intenția a debitorului a fost aceea de a substitui un bun urmăribil din patrimoniul debitorului cu altul sau altele mai ușor de disimulat (banii) ori mai greu de valorificat în cadrul executării silite (părțile sociale)^[14]. O practică deja consacrată, deși criticată în doctrină^[15], renunță la condiția insolvabilității debitorului atunci când actul atacat împiedică realizarea unui drept special al creditorului reclamant, precum actele de înstrăinare a unui bun al debitorului cu privire la care creditorul este beneficiarul unei promisiuni de a vinde^[16].

[13] Am analizat mai larg neutralitatea patrimonială a plății în A. BUCIUMAN, *Relația dintre obligația naturală și liberalități*, cit. *supra*. În același sens, N. CATALA, *La nature juridique du paiement*, L.G.D.J., Paris, 1961, nr. 191, p. 277. Pentru interesante discuții asupra naturii juridice a plății, a se vedea și A. SÉRIAUX, *Conception juridique d'une opération économique: le paiement*, în RTD civ. 2004, pp. 225 și urm., care, în contra viziunii largi adoptate de juriști, restrânge domeniul plății la executarea obligațiilor din actele cu titlu oneros. Plata ar fi, în această optică, suma vărsată, bunul furnizat sau serviciul prestat în contrapartida unui bun sau a unui serviciu primit. Universul plății este redus astfel la îndeplinirea unei obligații *de a remunera*, în vreme ce prestațiile care intră în sfera lui *a restitui*, *a indemniza* sau *a gratifica* nu reprezintă plăți, în sensul strict al cuvântului. La împrumutul cu dobândă, de pildă, capitalul se restituie, dobânda se plătește. Deși de la Ulpian încoace juriștii adoptă o concepție largă despre plată – îndeplinire a datoriei debitorului, oricare ar fi obiectul ei –, distincția propusă de profesorul Sériaux are meritul de a semnală eterogeneitatea acesteia și de a explica dificultatea de a-i surprinde o natură juridică unică.

[14] FR. TERRÉ, PH. SIMLER, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, nr. 1174, p. 1162 și jurisprudența franceză citată la notele 1 și 2.

[15] G. MARTY, P. RAYNAUD, PH. JESTAZ, *Les obligations*, tome 2, *Le régime*, 2e éd., Sirey, Paris, 1989, nr. 167, pp. 152-153.

[16] Ipoteza, frecvent întâlnită sub vechea reglementare, devine oarecum lipsită de interes în condițiile Codului civil actual. Astfel, în baza art. 627 alin. (4), în convențiile din care se naște obligația de a transmite în viitor proprietatea asupra unui bun, este subînțeleasă o clauză de inalienabilitate, a cărei nerespectare atrage sancțiunea nulității relative a actului de înstrăinare încheiat în disprețului ei [art. 629 alin. (2)]. Desigur, cu condiția ca inalienabilitatea să fie opozabilă terțului dobânditor. Dar condițiile de realizare a opozabilității clauzei de inalienabilitate nu lasă nicio ipoteză neacoperită de posibilitatea anulării contractului, în sensul că, acolo unde clauza de inalienabilitate nu este opozabilă dobânditorului, nu vor fi întrunite nici condițiile acțiunii pauliene. Rămâne deci să ne întrebăm dacă ar putea beneficiarul unei promisiuni de înstrăinare să opteze pentru acțiunea pauliană în locul anulării contractului de înstrăinare pentru încălcarea clauzei de inalienabilitate, având în vedere efectele doar relative ale inopozabilității obținute pe cale pauliană, cu avantajul evitării concursului altor creditori. În ipoteza în care creditorul urmărește realizarea unei creanțe de despăgubiri pentru prejudiciul cauzat de debitor prin actul încheiat, el va avea, în mod evident, acces la acțiunea pauliană, dar numai dovedind condițiile clasice ale acesteia, inclusiv insolvabilitatea debitorului. Dacă, dimpotrivă, despre realizarea dreptului special derivat din promisiunea de înstrăinare este vorba, iar legea prevede un mecanism eficient pentru realizarea acestuia (anularea), nu se mai justifică recursul la acțiunea pauliană cu prețul bulversării condițiilor acesteia.

Ideea că însărăcirea și/sau insolvabilitatea debitorului nu ar fi relevante pentru acțiunea pauliană, atâta vreme cât actul încheiat de debitor cu terțul blochează exercițiul dreptului particular al creditorului, deplasează scopul acțiunii pauliene de la conservarea gajului general al creditorilor chirografari spre asigurarea realizării drepturilor. Extinderea domeniului ei pe această cale se face cu prețul denaturării sale. Acțiunea pauliană devine astfel, nejustificat după părerea noastră, un veritabil mecanism de garantare a realizării drepturilor.

Două argumente importante se opun unei astfel de transformări. Mai întâi, tradițional, acțiunea pauliană este concepută ca un mijloc de protecție generală a creditorilor chirografari, ca un accesoriu al gajului lor general, cu păstrarea autonomiei debitorului în administrarea patrimoniului său, fără a interfera cu dreptul debitorului de a dispune liber de bunurile sale. Or, dacă nu suntem în prezența unui act de însărăcire și contractul încheiat cu terțul nu provoacă insolvabilitatea debitorului, nu există o atingere a integrității obiectului gajului general. Admisă în astfel de condiții, acțiunea neagă dreptul de dispoziție al debitorului asupra unuia dintre bunurile sale, fără a se întemeia pe o normă specială prohibitivă. În al doilea rând, introducând ideea de verificare nu doar cantitativă a prejudiciului creditorului, ci și calitativă, sub aspectul efectelor sale de paralizare a realizării dreptului acestuia, acțiunea ar ajunge ca, forțându-și limitele, să substituie nejustificat o acțiune reală^[17] sau un alt mecanism juridic general cu funcție reparatorie pentru prejudiciul suferit de creditor prin încălcarea dreptului său de creanță, și anume răspunderea civilă^[18]. Or, dacă rămâne fidelă scopului de conservare a gajului general al creditorilor chirografari, se poate observa că acțiunea pauliană tinde la obținerea executării numai în cazul obligațiilor pecuniare de a da. Pentru celelalte categorii de obligații (de a face, de a nu face, dar și de a da un bun diferit decât o sumă de bani), revocarea pauliană va asigura doar realizarea creanței privind echivalentul prestației sau a celei de reparare a prejudiciului cauzat prin neexecutare, și nu executarea obligației debitorului, care ar presupune furnizarea prestației ce face obiectul ei. Chiar și în cazul obligațiilor de a da o sumă de bani, este inexact să afirmăm că admiterea acțiunii pauliene garantează executarea propriu-zisă a obligației. Inopozabilitatea actului de înstrăinare nu este suficientă; ea doar face eficient dreptul creditorului de a recurge la procedura executării silite a

^[17] G. KESSLER, *Action paulienne et droits réels, notă critică* la Cass. civ. 3e, 6 octobrie 2004, Recueil Dalloz 2004, Jurispr., n. 43, pp. 3093-3101. Pentru argumentarea caracterului personal al acțiunii pauliene, precum și analiza pe larg a naturii sale juridice, a se vedea B. ROMAN, *La nature juridique de l'action paulienne*, Rép. Not. Defrénois 2005, Doctr., art. 38146, p. 655.

^[18] Pentru analiza relației complexe dintre mecanismul răspunderii civile delictuale și tehnica dreptului subiectiv, a se vedea T. AZZI, *Les relations entre la responsabilité civile délictuelle et les droits subjectifs*, în RTD civ. 2007, p. 229.

Cu privire la natura acțiunii pauliene diferită de cea în răspundere civilă delictuală s-a pronunțat și Curtea Europeană de Justiție, stabilind că o acțiune prevăzută de dreptul național, de tipul acțiunii numite „pauliene” din dreptul francez, și care are ca obiect nu condamnarea debitorului să plătească prejudiciul cauzat creditorului său printr-un act fraudulos, ci înlăturarea, față de creditor, a efectelor actelor de dispoziție încheiate de debitorul său, nu poate fi privită ca o cerere ce tinde la antrenarea răspunderii civile contra unui părât, în sensul art. 5 pct. 3 al Convenției din 27 septembrie 1968 privind competența judiciară și executarea deciziilor în materie civilă și comercială (cauza C-261/90, Reichert și Kockler c. Dresdner Bank AG, hot. din 26 martie 1992, ECLI:EU:C:1992:149, curia.europa.eu).

bunului înstrăinat prin actul atacat. Însă, pentru realizarea dreptului de creanță, este necesar ca titularul său să demareze această executare silită. Acțiunea pauliană este astfel atașată mai degrabă sancțiunii obligației decât executării acesteia. Ea tinde la conservarea, în folosul creditorului, a posibilității debitorului de a răspunde patrimonial de sancțiunea obligației^[19].

Obligația civilă presupune o normă de comportament impusă debitorului (datoria) și un drept subiectiv al creditorului de a primi și de a pretinde prestația la care este ținut debitorul (creanța). Sancțiunea obligației are, la rândul său, o compunere corespunzător duală: executarea silită, care are vocația^[20] de a conduce la realizarea dreptului subiectiv al creditorului, respectiv reparația, care tinde la înlăturarea consecințelor prejudiciabile ale nerespectării normei de comportament de care este ținut debitorul. Dreptul de gaj general reflectă puterea creditorului de a obține, atunci când debitorul nu îi furnizează prestația datorată, un echivalent pecuniar al acesteia din valorificarea bunurilor debitorului. Acest drept se realizează cu mijlocirea organelor statale, fapt care nu neagă însă ideea că ceea ce Codul civil actual numește garanția comună a creditorilor chirografari este expresia caracterului civilmente obligatoriu al obligației^[21]. Păstrarea unității conceptuale a acțiunii pauliene presupune prezervarea funcției sale de reconstituire a activului debitorului, prin înlăturarea față de creditorul reclamant a actelor frauduloase care îi cauzează insolabilitatea.

Concluzia este că cel puțin la condiția insolabilității debitorului nu se poate renunța fără a deturna instituția acțiunii pauliene de la scopul său esențial. În lipsa insolabilității, creditorul pe care actele debitorului său îl împiedică să își realizeze dreptul va trebui să recurgă la alte instituții reparatoare puse la dispoziția sa de sistemul juridic.

Revenind la actul de plată a unei obligații civile, supus discuției, am văzut deja că acesta nu este un veritabil act de însărcinare. Putem vorbi, prin urmare, despre o înrăutățire a situației creditorului chirografar neplătit, produsă ca urmare a plății efectuate

[19] În același sens, G. FORREST, *Essai sur la notion d'obligation en droit privé*, Dalloz, Paris, 2012, nr. 404-409, pp. 289-291.

[20] Este vorba doar despre o vocație, și nu despre o certitudine, în măsura în care nu toate obligațiile sunt susceptibile de executare silită în natură, deci de a permite realizarea dreptului subiectiv al creditorului prin mecanismul sancțiunii obligației.

[21] J. MESTRE, E. PUTMAN, M. BILLIAU, *Traité de droit civil. Droit commun des sûretés réelles* (sous la direction de J. GHESTIN), L.G.D.J., Paris, 1996, nr. 115, p. 104. Rămâne de discutat dacă această prerogativă este inerentă obligației civile, cum susțin autorii mai sus citați, sau dacă, dimpotrivă, intervenția necesară a statului rupe legătura dintre exigibilitatea datoriei și gajul general al creditorilor. În al doilea sens, a se vedea cf. G. FORREST, *op. cit.*, în special nr. 400-402, pp. 281-288, pentru care gajul general nu conferă creditorului nicio putere concretă asupra bunurilor debitorului, în condițiile în care toate măsurile împotriva acestuia din urmă la care poate recurge necesită intervenția puterii publice. În opinia acestui autor, expresia *gaj general* exprimă metaforic aptitudinea persoanei de a răspunde pentru datoriile sale, fiind de fapt un element al personalității juridice a debitorului.

În ceea ce ne privește, considerăm că implicarea organelor statale în executarea silită a obligației doar asigură mijlocirea și controlul exercitării constrângerii la adresa debitorului, în baza principiului că nimeni nu își poate face dreptate singur. Dreptul de a opta pentru executarea silită aparține însă creditorului, eficiența lui fiind condiționată doar de exigibilitatea creanței, adică de lipsa oricărui impediment juridic de fond la executare. Gajul general, ca accesoriu al prerogativei creditorului de a pretinde prestația, reflectă în termenii teoriei patrimoniului tocmai exigibilitatea obligației, și nu un element exterior acesteia.